

YHDESSÄ TOIMIMISEN ETIIKKA -TEOS HAASTAA TARKASTELEMAAN MYÖS NYKYISIÄ KUNTOUTUSKÄYTÄNTÖJÄ

Hallamaa J (2020) Yhdessä toimimisen etiikka. Gaudeamus, Helsinki. 320 sivua.

Yhdessä toimiminen yksilökeskeisessä maailmassa

Nyky-yhteiskunnassa joudumme toimimaan entistä enemmän laajoissa, jatkuvasti uudelleen muotoutuvissa verkostoissa. Nämä verkostot ovat erilaisia työelämän asiantuntijaverkostoja mutta myös sosiaalisen median rönsyileviä ja arvaamattomia digitaalisia verkkoja. Samalla kun haluamme olla ainutlaatuisia yksilöitä, meidän on myös tultava toimeen toistemme kanssa fyysisesti, sosiaalisesti ja digitaalisesti. Sosiaalietiikan professori Jaana Hallamaa tarttuu teoksessaan tähän nyky-yhteiskuntamme haasteeseen.

Hallamaa kuvaa kirjansa syntyneen Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa pitämiensä luentojen pohjalta. Kirja on vertaisarvioitu tieteellinen julkaisu, ja sen sisältöön ovat kirjoittajan mukaan vaikuttaneet monet keskustelut opiskelijoiden, asiantuntijoiden ja asiantuntijaverkostojen kanssa. Teemansa mukaisesti kirja on yhteisen toiminnan tulos. Kirjassa hyödynnetään monipuolista ja -tieteistä lähdemateriaalia. Ansiokkaan hakemiston kautta lukija pääsee helposti laajentamaan ja syventämään haluttuaan teemoja.

Kuntoutuksen asiakas, työntekijä ja johtaja: Miksi kannattaa lukea tämä kirja?

Joskus uuden kirjan lukeminen kannattaa aloittaa kirjan lopusta, koska sieltä löytyy usein teoksen tiivistetty sanoma. Myös Hallamaan teoksen lopussa (s. 284) on muutama lause, jotka sopivat nykyiseen kuntoutuskäytäntöön: *Ihminen on tavoitteita toiminnalla toteuttava olento. Tavoitteellinen toiminta sisältää ajatuksen jostain toivotusta, arvokkaasta, johon kannattaa pyrkiä. Ihmisestä tulee ihminen vain, kun yhteisö tunnustaa ja hyväksyy hänet yhteyteensä toimijaksi.*

Kuntoutumista kuvataan tavoitteelliseksi muutosprosessiksi, jossa kuntoutujalle merkityksellisen päämäärän tulisi olla kuntoutustyön lähtökohta. Onko siis työkykykuntoutuksen päämääränä työkyky ja työllistyminen, sosiaalisen kuntoutuksen päämääränä yksilön osallisuuden ja yhteisöllisyyden saavuttaminen sekä toimintakykykuntoutuksen parempi arjessa suoriutuminen? Entä saako yksilö kokea ihmisyyttä ja yhteisyyttä, vaikka hän ei näitä tavoitteita saavuta kuntoutuksen aikana? Onko kuntoutus rakenteena mahdollistamassa yhdessä

toimimista ja sitä kautta oman toimijuuden tutkimista? Hallamaan sanoin: *Tavoitteellisen toiminnan onnistumisen edellytyksiin kuuluu, että toimijalla on käsitys oman toimintansa perusteista* (s. 284). Tämä tarkoittanee siis molempien eli kuntoutujan ja työntekijän/työryhmän näkemyksiä oman toimintansa lähtökohdista ja niiden keskinäisestä jakamisesta.

Toimintakykeskeiseen kuntoutukseen tämä teos antaa uuden ja kiinnostavan lähtökohdan yksilöstä ja häntä ympäröivistä yhteisöistä eli yksilöllisestä ja kollektiivisesta toimijuudesta. Kirjan alussa (s. 7) Hallamaa korostaakin monien yksilöllisten ja yhteiskunnallisten ongelmien taustalla olevaa yhteistä pulmaa: millaista tehokkaan ja tavoitteiden kannalta mielekkään yhteisen toiminnan tulisi olla, miten se saadaan aikaan ja miten sitä pidetään yllä? Koronavuonna tämä on entistä kiinnostavampi kysymys, kun tarkastelemme esimerkiksi valtiovallan, alueiden ja yksittäisten kansalaisten toimintaa. Kirjoittaja osoittaa kirjansa kaikille vaativaa asiantuntijatyötä tekeville, eri alan opiskelijoille ja myös yleisesti ihmistieteiden tutkimuskentälle.

Mitä kirjan teemat voisivat tarkoittaa kuntoutuksen ja kuntoutumisen näkökulmasta?

Hallamaan teoksen johdantoluvun alku voi nujertaa lukijan, sillä luvussa käydään aluksi läpi käsitteitä ja niiden merkityksiä sekä käsiteanalyysin filosofisia lähtökohtia. Onneksi kirjoittaja kuitenkin rajaa teoksen tarkoituksen selkeästi: kirjassa toimintaa ja yhdessä toimimista tarkastellaan tutkivalta sanojen käyttöä ja merkitystä sekä niistä tehtyjä konkreettisia huomioita, joten kirjan tarkoituksena on tuottaa enemmänkin analyttistä keskustelua kuin tiukkaa filosofista käsiteanalyysia. Kirjoittaja pyrkii tuomaan lukijalle erilaisia välineitä, joiden kautta hän voi tutkia inhimillistä toimintaa ja yhdessä toimimista (s. 13–14). Hänen mukaansa yhdessä toimiminen on vaativa laji, josta filosofit kirjoittavat usein vaikeaselkoisesti. Hallamaa haluaakin tuoda näihin eri alojen pohdintoihin suomenkielistä sanastoa, jonka

avulla vaikeastakin ilmiöstä voidaan tulla tietoiseksi ja ennen kaikkea pystytään keskustelemaan siitä yhdessä.

Luvussa 2 perehdytään toiminnan käsitteeseen yksittäisen toimijan näkökulmasta. Juuri tämä luku on kiinnostava nykyisen toimintakykylähtöisen kuntoutuksen näkökulmasta, vaikka toimijuuden eri tieteenala-kohtaiset teoriat jäivät kapeiksi. Luvussa 3 pohditaan toiminnan yhteyttä hyvään ja hyvän eri muotoihin. Luvut 4 ja 5 puolestaan käsittelevät moraalisesti hyvää toimintaa eli miten oma toimintamme tuottaa hyvää muille (vrt. niin sanottu kultainen sääntö tai vastavuoroisuuden periaate). Nämä luvut auttavat pohtimaan kuntoutuksen yksilö- ja ihmislähtöisyyttä sekä oman asiantuntijatyömme arvoja ja päämääriä. Tuotammeko hyvää kuntoutujille, kuntoutusorganisaatiollemme vai kansantaloudelle? Mitkä ovat työmme prioriteetit ja millä ehdoilla?

Vasta luvussa 6 pureudutaan yhteistoimintaan Raimo Tuomelan *sosiaalisten tekojen teorian* kautta. Teoria auttaa erottelemaan erilaisia yhteistoiminnan käsitteellisiä ja samalla konkreettisia arjessa esille tulevia eroja. Ryhmämuotoisen kuntoutuksen, sopeutumisvalmennuksen ja potilasjärjestötoiminnan kannalta (s. 110–112 sekä taulukot 8 ja 9) tämä luku auttaa ymmärtämään erilaisia minä- ja me-suuntautuneita prosesseja. Tämän luvun käytännölliset esimerkit antavat lukijalle oivalluksia, kun erilaiset kuntoutustyön kokemukset saavat konkreettisia sanoja ja abstrakteja, perusteltuja käsitteitä.

Seuraavat luvut pureutuvat kuntoutus- ja terapiatyön kannalta sellaisiin merkityksellisiin käsitteisiin kuin *luottamus* (luku 7) ja *valta* (luku 8). Luottamuksen ymmärtämiseksi Hallamaa hyödyntää filosofi Russell Hardinin käsitteitä välineistönä, joka laajentaa edellisessä luvussa esitettyjä Tuomelan teoreettisia periaatteita. Näkemykseni mukaan tämä *luottavan ja luotetun välinen suhde* muotoutuu, säilyy ja kestää/pysyy yllä myös kuntoutumis- ja terapiaprosessissa kuntoutujan ja asiantuntijan välillä. Se voi myös jäädä muotoutumatta, katketa ja syntyä uudelleen, esimerkiksi jos kuntoutusrakenne rajaa toimintansa epätarkoituksenmukaisesti. Luvussa 8 valta kuvataan filosofi Peter

Morrissin teorian pohjalta *toimijan kykene-miseksi*. Valta ei olekaan yksinomaan alis-tavaa tai rajaavaa, vaan myös toimijoiden mahdollisuuksia lisäävä myönteinen voima-vara. Kuntoutuksen ohjauksen ja neuvonnan näkökulmasta käsite on kiinnostava, koska sen avulla voidaan ymmärtää kuntoutujan ja kuntoutusrakenteen välistä kuilua, tarvit-taessa myös ylittää tai tasoittaa se.

Luku 9 käsittelee erilaisia *vaikuttamisen muotoja* (vrt. kuntoutus kuntoutumiseen mahdollistamisena). Näitä vaikuttamisen keinoja ovat muun muassa pakottaminen, palkitseminen, kannustaminen, altistaminen ja sopiminen. Kuntoutuksessa on kyse siitä, että saadaan toinen toimija (vaikutettava) toimimaan vaikuttajan tahtomalla tavalla – joko suoraan tai välillisesti. Näitä työnte-kijäkohtaisia vaikuttamisen tapoja ja niiden eettistä kestävyyttä tulisi pohtia ja avata erityisesti lääketieteellisesti orientoitunees-sa kuntoutuskontekstissa, kun vaikutettava on esimerkiksi vaikean vammautumisen tai sairastumisen seurauksena heikoimmillaan (luku 10). Tämä vaikutettavan ja vaikuttajan välinen relationaalinen suhde (luku 11) on yhteistoiminnan perusta ja auttaa ymmär-tämään heidän erilaisia asemiaan ja niiden kautta syntyviä suhteita (luku 12).

Sanktiovalta antaa vaikuttajalle mahdol-lisuuden valita tehokkaimmiksi katsomansa keinot päämääränsä saavuttamiseksi. *Re-surssivallassa* puolestaan vaikuttaja ottaa huomioon vaikutettavan näkemyksen tavoit-teesta. Molemmat lähtökohdat ovat hyvinkin tuttuja moniammatillisessa kuntoutuksessa ja niin sanotussa asiakaslähtöisessä toimin-nassa, ainakin kuntoutusprosessin joissain vaiheissa. Kuntoutusta voidaan kuvata yh-deksi yhteiskunnan palvelutehtäväksi, jol-loin näille vallan ja vaikuttamisen muodoille löytyy aina perusteensa, niin hyvässä kuin pahassa.

Luku 13 on lukijalle eettisesti kiinnostava mutta henkisesti raskas: mitkä ovat ne toi-mijuuden rajoittamisen ehdot, jotta sitä voi-daan pitää hyvänä rajoittamisen kohteelle. Nykyisin kehitysvammaiset, ikääntyneet ja muistisairaat sekä monet muut asiakasryh-mät ovat tämän eettisen ja moraalisen poh-dinnan piirissä. Myös luvut 14 ja 15 pureu-

tuvat tähän teemaan nostamalla esille *lahjan* käsitteen, jonka mukaan hyvän tekemisen tulee olla lahja kohteelle – myös rajoittami-sen ja rajaamisen yhteydessä tämän vasta-vuoroisuutta kuvaavan lahjan periaatteen on täytyttävä. Samalla nostetaan esille *monen-keskinen vastavuoroisuus*. Tämä tarkoittaa molemminpuolista vastavuoroisuuden tun-nustamista, jota Hallamaa kuvaa *hyväksyvän tunnustamisen teorian* kautta.

Yhdessä toimimista pohdittaessa on hyvä muistaa Levinaksen kuvaus: *Olennaista on huomata, että toinen ei ole toinen minä eikä minä-suhteen määrittämä vaan täydellises-ti ja ainutlaatuisesti joku toinen. Toinen ei ole siis vertailukelpoinen itseni kanssa.* (Tarkemmin <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:toiseus>.) Kuntoutuksen ammatti-laisen olisikin hyvä pohtia sellaista vasta-vuoroisuutta, jossa hän itse on aina myös kohde asiakkaalleen, ei vain toimija, joka asettaa asiakkaan työnsä kohteeksi. Pirho-sen (2015) artikkeli tunnustamisesta ja sen vastavuoroisuudesta vanhustyössä antaa konkreettisia välineitä ja kuvauksia, joita voi soveltaa kuntoutustyöhön. Työtekijänä olen sekä toimija että kohde, minä ja toinen, tuttu ja vieras, vallassa ja vastuussa, luonnostaan jo epäsymmetrisessä positiossa (tarkemmin Tuohimaa 2001).

Yhteistoimijuus kuntoutuksessa?

Kuntoutuksen implisiittisenä tavoitteena oletetaan olevan jokin parempi olotila nyky-tilanteeseen verrattuna mutta myös yksilön yhteiskunnallisen hyödyllisyyden edistä-minen. Soveltaen Hallamaan luokittelua (s. 25, taulukko 1): kuntoutuksessa korjataan, ennallistetaan, palautetaan, ehkäistään, es-tetään, säilytetään, varjellaan, kohennetaan, parannetaan, lisätään, vahvistetaan, uudiste-taan tai voimistetaan toimijaa. Näillä käsit-teillä hän tosin kuvaa yksilön teon intentioita ja yleisiä tarkoituksia, mutta kuvaus sopii myös niihin lähtökohtiin, joilla perustellaan yksilön kuntoutustarvetta tai asetetaan sen päämääriä. Toisaalta yhdessä toimiminen on myös kuntoutusinterventio, ei vain sen läh-tökohta tai päämäärä (mm. Harra 2014).

Hallamaan kirja antaa monia kiinnosta-

via näkökulmia tarkastella sellaisia kuntoutuksen sumeita käsitteitä kuin *motivaatio, asiakaslähtöisyys, interventio, ohjaus, vaikuttavuus ja hyvinvointi*. Puhumattakaan kuntoutuksen kentällä toistaiseksi heikosti tutkituista tai tunnistetuista ilmiöistä kuten *toimijuus, temporaalisuus, kuntoutusoikeus ja -etiikka tai valta*.

**Aila Pikkarainen, KT, THM, lehtori,
Jyväskylän ammattikorkeakoulu**

Lähteet

- Harra T (2014) Terapeuttinen yhteistoiminta: Asiakkaan osallistumisen mahdollistaminen toimintaterapiassa. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 156. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Pirhonen J (2015) Tunnustaminen ja sen vastavuoroisuus vanhustyössä. Gerontologia 29, 1, 25–35.
- Tuohimaa M (2001) Levinas ja vastuu Toisesta. Niin & näin 3, 35–39.